

336/2
KISWAHILI
Karatasi ya Pili
2024
Saa 2

UGANDA NATIONAL EXAMINATIONS BOARD

Uganda Certificate of Education

KISWAHILI

Karatasi ya Pili

Ufahamu na Uchambuzi wa Fasihi

Saa Mbili

MAAGIZO KWA WATAHINIWA:

*Karatasi sehemu **mbili**; **A** na **B**.*

*Maswali yote ni ya **lazima**.*

Majibu yote yaandikwe kwenye karatsi uliyopewa.

SEHEMU A

UFAHAMU

1. *Soma hadithi hii kisha ujibu maswali.*

MGOMO SHULENI

Siku moja nilikutana na kijana aitwaye Odeke Musa katika kijiji cha Ryeru. Kijiji hiki kinajulikana sana kwa kuzalisha mahindi yanayotegemewa kwa mlo wa ugali unaotumiwa na takribani nusu ya raia wa nchi hii. Watu wengine hutambua kijiji hiki kama “jiko la taifa”. Kijana Odeke Musa kwa umri wake mdogo, anastahili kuwa shuleni akishughulikia masomo lakini mambo sivyoyalivyo.

Nililazimika kumwendea moja kwa moja na kuzungumza naye ili angalau nijue kisa na sababu ya kutokuwa shuleni. Uso wake, waziwazi ulikuwa ukionesha huzuni na masikitiko ya hali ngumu anayopitia. Tulipoanza kuzungumza machache hivi, machozi yalianza kumtiririka tiriri! Baada ya kupoa akanihadithia kwamba anajutia siku ile aliposhiriki na kuongoza mgomo shuleni pamoja na rafiki zake.

Kwa kawaida, mzaha mzaha hutumbua usaha. Mambo yenyewe yalianza kimchezomchezo. Wanafunzi walianza kulalamikia hali mbaya wanayopitia hapo shuleni. Kwanza kabisa, walilalamikia chakula kibaya walichokuwa wakitayarishiwa, uhaba wa maji uliwalazimisha kutembea mwendo mrefu hadi kisimani nje ya shule kuchota maji. Pia walilalamikia ukosefu wa walimu wa kutosha. Pamoja na adhabu kali sana wanazopewa na walimu wao baada ya makosa madogo madogo.

Siku moja, majira ya saa saba usiku, wanafunzi walianzisha mgomo na kuharibu madarasa, nyumba za walimu pamoja na magari ya shule na mali nyingine nyingi. Kesho yake, uchunguzi wa kina ulifanyika. Iligunduliwa kuwa mwanafunzi aliyejulikana kwa jina la Odeke Musa alikuwa miongoni mwa wanafunzi walioongoza mgomo. Bila shaka, sheria za shule hazikuwaruhusu wanafunzi wa tabia kama hizo shuleni. Odeke Musa alijikuta ametupwa nje ya lango la shule.

Wazazi wake walipopata habari kuhusu vitendo vya mtoto wao, walipandwa na hasira juu ya utovu wa nidhamu. Wazazi wake hawakujisumbua hata kumtafutia shule nyingine ili aweze kuendelea na masomo. Odeke Musa alianza kutafuta vibarua mbalimbali ili aweze kusukuma maisha yake. Alianza kufanya kazi za sulubu alizobahatika kupewa na yeyote aliyemhurumia. Odeke Musa alionesha huzuni na majuto chungu nzima akasahau yaliyosemwa na wahenga kwamba ‘majuto ni mjukuu, huja baadaye’.

Kwa hakika, Odeke Musa alikuwa tayari kumwomba msamaha yeyote yule aliyemkosea hasa viongozi wa shule na wazazi wake. Alijutia sana masomo yake na yale malengo aliyokuwa nayo kupitia elimu. Je, ni nani aliyekuwa tayari kumsamehe?

Miaka ilivyozidi kusonga, ndivyo matumaini yake ya kurudi shuleni yalivyozidi kuzama jii na kuzikwa katika kaburi la sahai. Maskini Odeke, alijifunza maana ya ‘mpiga ngumi ukuta huumiza mkonowe’.

Hatimaye, alianza kufungua ukurasa mpya wa maisha. Akaanza kupanga na kushughulikia maisha bila elimu. Majengo ya shule aliishia kuyaona kwa umbali pamoja na kuwatamani wenzake waliokuwa wakivalia sare za shule. Kazi zake kubwa sasa ni za vibarua kama vile kulisha ng’ombe wa majirani zake, kufyeka nyasi kwa nyua, kuchimba vyoo, kuchotea watu maji na kazi nyinginezo za aina hiyo hiyo ili achume shilingi za kumfutia machozi.

Maswali:

- (a) Kulingana na taarifa hii, kwa nini Odeke Musa anajuta?
- (b) Ni hali gani ambazo zinaweza kusababishia wanafunzi kufanya fujo shuleni kulingana na taarifa?
- (ch) Ni changamoto gani zinazoweza kumkumba mwanafunzi anayeshindwa kumaliza masomo yake?
- (d) Ni nini maoni yako kuhusu adhabu aliyopewa Odeke Musa baada ya mgomo shuleni?

SEHEMU B

UCHAMBUZI WA FASIHI

4. *Soma dondoo hili kisha ujibu maswali yatakayofuata.*

(Ndani ya famasi ya Daktari Jakob. Amapanga dawa katika rafu za vioo na anapekua pekua kitabu cha wateja ambao anadai pesa.)

Selina: *(Akikimbia kuelekea famasi huku jasho Linamtoka. Amevaa sketi ndefu yenye maua) Shikamoo! Daktari?*

Daktari Jakob: *(akishusha miwani yake) Marhaba! Mbona unatokwa jasho! Unakotoka ni kwema?*

Selina: *(Ameweka mikono yake miwili juu ya kichwa.) La! kabisa! Mama yangu ni mgonjwa yuko katika hali mbaya.*

Daktari Jakob: *Ameugua ugonjwa gani tena?*

Selina: *Ni ugonjwa wake uleule wa pumu ambao unamshika vibaya hasahasa wakati wa baridi nyingi kama leo.*

Daktari Jakob: (*Akitandaza mikono*) Kwa hiyo nifanye nini?
Kwanza, ninashukuru Mungu kuwa umejileta hapa.
Isingekuwa hali mbaya ya mama yako, hungekuja. Kabla hatujaenda mbali, unajua pesa ngapi unazodaiwa kwenye kitabu hiki?

Selina: (*Kwa upole*)
Naam, ninajua lakini tafadhali Daktari, nimeacha mama katika hali mahututi na hakuna mtu mwingine nyumbani. Ninaomba unipe dawa, mengine tutayashughulikia baada ya mgonjwa kupata nafuu.

Daktari Jakob: (*Kwa kejeli akimuonesha vidole vyote*)
Hebu sikiliza! Mama yako kupona na kufariki hayanihusu. Ninachotaka hapa ni pesa zangu.
(*akipigapiga kidole kwa meza ya glasi*) ama sivyo, hakuna dawa!

Selina: (*Akimwangalia kwa macho yake mazuri huku machozi yakimtiririka*) Daktari, nyumbani niko mtoto mmoja pekee, sina baba wala jamaa ambaye anaweza kunisaidia. *Please* nipe dawa mama yangu akipona nitauza kuku wangu wawili ili nianze kulipa pesa zako polepole.

Daktari Jakob: (*Huku akiwa ameweka kalamu mdomoni, akiangalia kifua cha Selina. Anamkodolea macho kimya kimya na kutabasamu kidogo*)
Naweza kukusaidia, ila kwa sharti moja tu! (*akionesha kidole kimoja*)

Selina: (*Akifuta machozi kwa matumaini*) Nitafuata sharti lolote ikiwa litamsaidia mama yangu kupona. Niambie basi.

Daktari Jakob: (*akitikisa kichwa*)
Good girl! Wewe ni msichana mrembo, mwenye sura nzuri. Ukitumia mwili wako huwezi kukosa kitu! Ninamaanisha, ukiniaruhusu kuona umbo lako hili (*akimsogelea na kugusa kifua chake*) nitakupa famasi nzima.

Selina: (*Kwa ukali na uchungu, anamsukuma nyuma kwa nguvu karibu aanguke kwenye sakafu*) Siwezi kuuza mwili wangu kwa ajili ya kupata dawa! Mungu aliyeniumba, atanipa njia nyingine za kupata dawa ya mama yangu. (*anaanza kutembea polepole kama mtu aliyefiwa*)

Maswali:

- (a) Fafanua mandhari ya onyesho hili.
- (b) Wasichana wa siku hizi wanapata maadili gani kutokana na sifa za Selina?
- (ch) Fafanua hisia unazopata baada ya kusoma dondoo hili?
- (d) Ungekuwa Selina, ungetumia njia gani bora ya kupata dawa ya kumtibu mama yako?
- (e) Chambua mbinu za uandishi ambazo zimetumiwa na mwandishi wa dondoo hili.

336/2
KISWAHILI
Karatasi ya Pili
2024

UGANDA NATIONAL EXAMINATIONS BOARD

Uganda Certificate of Education

KISWAHILI

Karatasi ya Pili

MWONGOZO WA UTUZAJI

1. Ufahamu (Uzito 20)

(a) 01,00

- Kuongoza mgomo
- kufukuzwa shuleni
- Kukataliwa na wazazi wake

(b) 01,00

- Chakula kibaya na ukosefu wa maji
- Adhabu kali
- Utovu wa nidhamu.
- Ukosefu wa walimu wa kutosha
- Hali mbaya ya maisha

(Ch) 01,00

- Majuto maishani
- Kufanya kazi za vibaraua
- Kufanya kazi za shuleni
- Kukataliwa na wazazi
- Kujiunga na vikundi vibaya
- Kuishi maisha magumu ya kujitegemeya akiwa na umri mdogo.
- Ndoa za mapema.

(d) 01,00

- Adhabu ni mbaya kwa sababu inampeleka Odeke kuacha shule
 - Wazazi wake wasingemtelekeza kwa sababu ya kufukuzwa shuleni.
- Wangemwauni
- Adhabu inafaa kwa sababu si vizuri mwanafunzi kushiriki katika mgomo. Ni funzo kwa wengine.

2. Uchambuzi wa Fasihi (Uzito 20)

(a) 01,00

- Mandhari ya famasia, ndipo Selina anakutana na Daktari Jakob akitafuta dawa ya kumtibu mamake.

- Ndani ya Famasia ambapo Dktari Jakob anajaribu kujibahatisha kwa kumpata Selina anayetafuta dawa ya kumtibu mamake.

(b) 01,00

- kuwa na msimamo thabiti

- Kutunza miili yao vizuri/bila kujifanya chombo cha starehe

- Kujali pamoja na kutunza/kusaidia wazazi.

- Uadilifu

(ch) 02,01,00

- Huruma

- Huzuni

- Chuki

- Upendo

- Aibu

(d) 01,00

- Kuuza kuku ili kupata pesa

- Kutafuta mkopo

- Kufanya kibarua chochote kile

- Kwenda kwa duka lingine

(e) 02,01,00

- Taswira

- Kuchanganya ndimi

- Utohozi (daktari, famasi)

- Chuku (nitakupa famasi nzima)

- Tasfida

- Nahau/semi (kuuza mwili)

- Mbalagha (kwa hivyo nifanye nini)

336/1
KISWAHILI
Karatasi ya Kwanza
2024
Saa 2

UGANDA NATIONAL EXAMINATIONS BOARD

Uganda Certificate of Education

KISWAHILI

Karatasi ya Kwanza
Insha na Ufupisho

Saa mbili

MAAGIZO KWA WATAHINIWA:

*Karatasi hii ina sehemu; **mbili**: A na B.*

*Jibu maswali **mawili** kwa ujumla.*

*Katika sehemu A, kuna maswali mawili. Chagua swali **moja**.*

*Sehemu B ni ya **lazima**.*

Majibu yote yaandikwe kwenye karatasi uliyopewa.

Swali la ziada halitasahihishwa.

SEHEMU A

UTUNZI WA INSHA

Ama

1. Watu wengi nchini hutumia vibaya mazingira wanamoishi. Tatizo hili limesababisha madhara mengi nchini. Kuna haja ya kuyaokoa mazingira.
Andika insha ukipendekeza namna mazingira yanavyoweza kutunzwa.

Au

2. Jamii iko katika hatari kubwa ya kuathirika kutokana na ongezeko la matumizi ya madawa ya kulevya. Madawa hayo yanauzwa madukani na hata mitaani.
Wewe kama kiongozi wa wanafunzi, andika ushauri mwafaka utakaowatolea wanafunzi wenzako kuhusu matumizi ya madawa ya kulevya.

SEHEMU B

UFUPISHO

3. *Kwa kutumia maneno **sabini (70)**, eleza jinsi mtu anavyoweza kujilinda dhidi ya ugonjwa wa malaria kama ilivyoelezwa katika taarifa.*

Ugonjwa wa *malaria* ni hatari sana kwa mwanadamu. Ugonjwa huu umekuwa tishio kubwa kwa wana Uganda na ulimwengu mzima. Watu wengi, yaani watoto kwa wazee wamekufa kwa ugonjwa wa malaria.

Ugonjwa huu huambukizwa na mbu wa kike anayejulikana kama anofelesi. Mbu hupenda kuishi kwenye mahali yenye majimaji na vichaka. Mahali hapo panakuwa kama maskani yao ambapo wanataga mayai na kuzalia hapo.

Baadaye, mbu hawa hukua na kuanza kwenda penye giza wakati wa usiku kama kwenye nyumba na kwenye miti. Binadamu asipolala ndani ya chandarua anaumwa na mbu wakati wa usiku akiwa amelala.

Mbu yule wa aina ya anofelesi akikuuma ataingiza virusi vya malaria mwilini mwako na utapata ugonjwa huo wa malaria. Aidha, kutofunga milango na madirisha jioni husababisha mbu kuingia kwa nyumba na kujificha humo.

Kutokana na madhara yanayosababishwa na mbu hao hatari, ni muhimu kujikinga dhidi ya wadudu hao kwa kutunza usafi nyumbani ili tuweze kujilinda dhidi ya ugonjwa wa malaria.

Njia ya kwanza, inatubidi kufyeka nyasi zilizo karibu na nyumba zetu ili tusiwape mbu nafasi ya kujificha na kuzaana. Kwa kufanya hivyo, tutawazuia mbu kujificha humo. Isitoshe, ni muhimu kutoa maji yaliyotuama

karibu na nyumba zetu. Tunaweza kufanya hivi kwa kutoa vyombo visivyotumika kama chupa, ndoo na beseni ili mbu wasizalie humo mayai yao.

Ni jambo la muhimu kufunga milango na madirisha wakati wa jioni ili mbu wasiingie kwa nyumba. Pamoja na hayo, tunasitahili kulala ndani ya vyandarua ili tusiumwe na mbu hao hatari.

Njia nyingine ya kujikinga dhidi ya wadudu hao hatari, tunaweza kunyunyiza dawa nyumbani na kuwaua. Pia, ni vizuri kufunika mashimo yaliyo karibu na nyumbani kwetu ili mbu wasije wakazalia humo.

Mtu aliye na ugonjwa wa malaria anaonesha dalili zifuatazo; kwanza mtu huyo atakuwa na udhaifu wa mwili, kuhisi baridi kila wakati, maumivu ya kichwa, joto kali mwilini na kutokuwa na hamu ya kula.

Ni muhimu kwamba ukijitambua kuwa na dalili yoyote ya ugonjwa wa malaria uende hospitalini upimwe na kupata matibabu.

Mwishoni, wizara ya afya inastahili kuelimisha watu kujikinga dhidi ya ugonjwa wa malaria na magonjwa mengine kwa kutumia vyombo vya mawasiliano kama magazeti, redio na televisheni.

336/1
KISWAHILI
Karatasi ya Kwanza
2024

UGANDA NATIONAL EXAMINATIONS BOARD

Uganda Certificate of Education

KISWAHILI

Karatasi ya Kwanza

MWONGOZO WA UTUZAJI

SEHEMU A

Utuzaji wa Insha

1. Insha (Uzito 30)

Utunzaji wa mazingira

- Kupanda miti
- Kufagia na kuzoa takataka
- Kuachana na tabia ya kutupatupa takataka ovyo k.v plastiki, chupa za vyuma
- Kuacha kukata na kuchoma miti kwa ajili ya makaa
- Kusafisha mitaro pamoja na visima
- Kuhifadhi misitu, vinamasi
- Kuhamasisha jamii kuhusu madhara ya uharibifu wa mazingira.
- kutekeleza sheria za utunzaji wa mazingira.

Utuzaji

Umbo 4.3.2.1.0

- Kichwa
- Utangulizi
- Kiwiliwili
- Hitimisho

Sarufi

- Tahajia 2.1.0
- Msamiati 2.1.0
- uakifishaji 1.0
- Njeo 2.1.0
- Sintaksia 2.1.0

Ujumbe mwafaka ulioandikwa kinathari 3.2.1.0

Hoja tano na zaidi

- 03

Hoja 3-4	- 02
Hoja 1-2 au ujumbe ulioorodheshwa	- 01
Bila hoja au ujumbe usioambatana na mada	- 00

2. Hotuba (Uzito 30)

Ushauri kuhusu matumizi ya madawa ya kulevya

- Kutekeleza ushauri wa wazazi, viongozi na watu wazima.
- Kuamini yanayofundishwa katika dini.
- Kuwa na marafiki wema.
- Kuzingatia yanayofundishwa shuleni.
- Kutumia mtandao ipasavyo bila kutafta yasiyofaa.

Utuzaji

Umbo 4.3.2.1.0

- Protokali
- Mada
- Kiwiliwili
- Hitimisho

Sarufi

- Tahajia 2.1.0
- Msamiati 2.1.0
- uakifishaji 1.0
- Njeo 2.1.0
- Sintaksia 2.1.0

Ujumbe (hotuba) mwafaka ulioandikwa kinathari 3.2.1.0

Hoja tano na zaidi	- 03
Hoja 3-4	- 02

Hoja 1-2 au ujumbe ulioorodheshwa	- 01
Bila hoja au hotuba isiyoambatana na mada	- 00

3. Ufupisho (Uzito 10)

Ujumbe mwafaka

- Kutunza usafi nyumbani
- Kufyeka nyasi zilizo karibu na nyumba
- Kutoa maji yaliyotuma karibu na nyumba zetu
- Kuondoa vyombo visivyotumika vilivyotupwa nje ovyo
- Kufunga milango na madirisha wakati wa jioni
- Kulala ndani ya chandalua
- Kunyunyiza dawa nyumbani
- Kufunika mashimo

Utuzaji

Ujumbe kamili ulioelezwa ukiwa na hoja 6 na Zaidi	- 03
Ujumbe kamili ulioelezwa ukiwa na hoja 3-5	- 02
Ujumbe kamili ulioelezwa ukiwa na hoja 1-2 ama ujumbe ulioorodheshwa	- 01
Ujumbe ulio tofauti kabisa au usiokuweko	- 00